

Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM

İ.Ü. İletişim Fakültesi

İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ

İletişim özgürlüğü, bir düşüncenin serbestçe yayılarak kitlelere aktarılması anlamına gelmektedir. Bu özgürlük aynı zamanda kitlelerin istek, düşünce ve seslerini de duyurabilmesini gerektirmektedir. Başka bir anlatımla, kitleyi veya halkı pasif bir unsur olarak kabul edip ona tek taraflı düşünce veya görüş vermek bir iletişim veya haberleşme değildir. İletişim sözcüğünde karşılıklılık, diyalog mevcuttur. Karşılıklı olmadiğı yerlerde iletişimden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle totaliter sağ ve sol rejimlerde "iletişim" değil "iletim" vardır. Bu tür devlet yapılarında diyalog değil, monolog söz konusudur. Hükümetin sesinden başka ses yoktur ve bu ses sürekli bir şekilde halkın beynini yıkayarak onu yönlendirir. Kitleler bu sesi dinleye dinleye o sesin kendi sesi olduğunu zanneder. Kitle iletişim araçlarının devletin elinde bulunduğu komünist veya faşist-milliyetçi toplumcu (nasyonal sosyalist) rejimlerde durum böyledir.

Bunun karşısında, Batı'nın özgürlükçü, liberal, adaletçi doğal hukuk felsefesine dayanan plüralist demokrasilerinde çok seslilik söz konusudur. Batı demokrasileri diyaloglar rejimidir. Yaygın bir şekilde insanlar düşünce, görüş ve felsefelerini kitle iletişim araçları ile açıklayabilirler. Ancak burada da bir tehlike söz konusudur. Kartelleşmeler ve tröstleşmeler ile iletişim araçlarını ele geçiren büyük sermaye, küçük teşebbüsleri silerek, sadece kendi sesini duyurabilir. Böylece monist rejimlere doğru bir kayış başlayabilir. Çok seslilik kaybolur, onun yerini 2,3 ya da 4 seslilik alabilir. Güçlü baskı grubu haline dönüşen "Basın" halk ve devlet karşısında olumsuz bir kimliğe bürünebilir. Bu durumda kanımızca Devlet'in kitlelerin düşünce ve ifade özgürlüklerini destekleyici tedbirler alması gerekir. Tedbir almak güçsüzü güçlendiren "sosyal devlet" anlayışının ürünüdür ve halkın çıkarına olduğu kadar Devlet'in de çıkarınadır. Bu bağlamda halk girişimlerine destek vermek, Basın tröstleri karşısındaki mücadelede en iyi yöntemdir.

İletişim özgürlüğünün sadece Batı Demokrasilerinde olduğunu söyledik. Bunun tarihsel ve felsefi temel ve kökeni vardır. Batı demokrasilerini doğuran Doğal Hukuk, felsefe tarihi boyunca düşünce ve vicdan-inanç özgürlüğü ile mülkiyet hakkının kutsallığını savunmuştur.

Doğal hukuk felsefesine göre insan, bu dünyaya özgür ve eşit gelir. Akıl sahibi olması nedeniyle doğanın kurallarını kavrar ve doğa nimetlerinden yararlanır. Bu yararlanma eşit ve özgür bir biçimde olmalıdır ve herkesi kapsamalıdır. Akıl, insanı diğer mahluklardan üstün kılan belirleyici özelliktir. Akıl sahibi olmak insanın en kutsal niteliğidir. O, akılla kavrar, anlar ve her şeyi yönlendirir. Bazı Batı Düşünürlerine göre

akıl insanı aynı zamanda Allah'a ulaştırın yoldur. Evrenin görkemli düzeni ancak akılla kavranabilir. İşte bu nedenle akıl ürünü olan düşünce de kutsaldır. Düşünce ve dünya nimetlerinden yararlanma insanın doğal hakkıdır. Devlet de bu hakları düzenlemek ve eşit bir biçimde yararlanmasına olanak verecek hukuk düzenini kurmakla yükümlüdür. Ünlü özgürlükçü İngiliz düşünür John Locke'a göre : Devletin ilk görevi bireylerin mülkiyet hakkı ve düşünce- vicdan özgürlüğünü en iyi şekilde kullanmasına olanak veren ortamı hazırlamasıdır.

İşte biz iletişim özgürlüğünü bu felsefenin içinde görmekteyiz. Doğal hukuk felsefesi bu anlayışla, Ticaret Devrimi sonrası oluşan burjuva sınıfının resmi siyaset felsefesi olmuş ve Büyük Fransız Devrimi, Amerikan Devrimi gibi olayları yaratmıştır. Bugünkü Batı Demokrasileri bu devrimlerin ürünüdür. Burjuvazi siyasal iktidarı henüz ele geçirmemişken, Basın özgürlüğü olan iletişim özgürlüğünü savunmuştur.

Liberalizm akımının basın ve haberleşme özgürlüğü alanındaki ilk önemli temsilcisi John Milton olmuş ve bu şahıs 1644 yılı Kasım ayında yayınladığı ünlü Areopagitica'sında her çeşit sansürden uzak basın özgürlüğünü savunmuştur. Milton'un bu çabalarına karşın kendi döneminde sağlanamayan basın özgürlüğü, 1776 yılında Amerika'da Virginia Bill of Rights'da açıkça belirtilmiş her çeşit baskı rejimine karşı tek güvence olarak nitelendirilmiştir. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde de fikir ve düşüncelerin serbestçe yayınlanmasının ve nakledilmesinin, insanın en değerli haklarından biri olduğu açıklanmıştır (1).

Günümüzde iletişim özgürlüğü, devletin bu özgürlüğün gelişmesine sadece izin vermesi, yani tarafsız bir tutum takınması şeklinde anlaşılmalıdır; bu alanda Devlet tarafından bazı aktif önlemlerin alınması zorunluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir. Böylece kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak olarak ortaya çıkan yeni basın özgürlüğü görüşü içinde, basın bir hak olarak iktidarlardan, kendisine kağıt, makine, mürekkep, çeşitli teknik araçlar sağlayabilmesi için yardımda bulunulmasını, telefon, posta gibi kamu hizmetlerinden yararlanma olanağının verilmesini, vergi dokunulmazlıklarının tanınmasını, yazar ve muhabirleri için bazı kolaylıklar gösterilmesini isteyebilmektedir (2).

Modern iletişim özgürlüğü görüşü gereğince, Devlet'e yüklenen bu görevler, gazetecilik mesleğindeki kişilerin yararına olduğu gibi düşünce, kanı ve haberleri değişik kalem ve ağızlardan serbestçe izleyebilme olanağını aktif biçimde sağlaması bakımından kitlelerin de yararınaadır. Gerçekten, hükümetlerin iletişim özgürlüğünün fiilen gerçekleşebilmesi için gerekli tedbirleri almaması halinde, özel mülkiyete konu teşkil eden kitle iletişim araçlarının belirli sermaye çevrelerinin tekeline girmesi tehlikesi ile karşılaşılabilir ve böylece halkın haber, düşünce ve kanıları istediği kaynaklardan öğrenebilme özgürlüğü kısıtlanmış olacaktır. Bu yönden, günümüzde sadece basın özgürlüğünün değil, fakat çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez koşulu olan haber, düşünce ve kanıların serbestçe izlenebilmesi hakkını da kapsayan iletişim özgürlüğünün dahi kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak aşamasına vardığını söylemek gerekir (3).

(1) İçel Kayıhan : Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul 1985 s. 19

(2) Ibid. s. 22

Durum değişik aşamalar içinde Batı Demokrasilerinde gelişme olanağı bulunmuştur.

1- İngiltere

Bu ülkede iletişim özgürlüğü yasalar ve anayasal metinler yerine, bunlar kadar gtl, İngiliz halkının yaşayan hukuk töresine, yani yazılı olmayan Common Law'a dayanmaktadır. Basın, her İngiliz vatandaşının sahip bulunduğu özgürlüklerden sansür ya da bir başka yasaklayıcı engele uğramadan yararlanır. Fakat basının özgürlüklerden yararlanışı hiç bir zaman ayrıcalıklı bir yararlanış değildir. Basının bu durumu "Rex versus Grey" kararında "Basının zgrlğ Kraliçenin uyruğu olan her vatandaşın sahip olduğu özgürlükten ne daha büyük ne de daha kktr" şeklinde tanımlanmıştır.

İngiliz Basın zgrlğ, esas itibariyle, "Devleti tehlikeye sokma, genel ahlka aykırı davranma ve hukuki bir neden olmaksızın kişilerin zararına hareket etme" durumları ile sınırlanılmıştır. Basın bu sınırlamalara uymak koşulu ile "gerekli hoşgörü"den yararlanır. Sözü geçen sınırları aşan basın ise mahkemeler önünde hesap vermekle yükümlüdür (4).

2- Amerika Birleşik Devletleri

Bu ülkede, 1791 anayasasına konulan 1. Ek Madde (Amendment) (Congress shall make no Law... abridging the freedom of speech or of the press) yani "Kongre basın ve söz özgürlüğünü sınırlayan kanun yapamaz" hükmü ile basın özgürlüğünü açık ve seçik bir biçimde garanti altına almıştır. Böylece, Amerika Birleşik Devletleri basın özgürlüğünü anayasal güvenceye kavuşturarak ilk ülke olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri Anayasası basın özgürlüğüne ilişkin bir sınırlama koymadığı halde, Amerika Yüksek Mahkemesi bu özgürlüğün de her özgürlük gibi mutlak olmadığını ve sınırlanırılabilceğini kabul etmiştir. Yüksek Mahkeme çeşitli kararlarında (Schenck versus US 249, US 471, 1919; Noto versus US 367, US 290, 1961) basın özgürlüğünün (present and clear danger) yani "halen var olan ve açık tehlike" durumunda sınırlanırılabilceğini ve böyle bir sınırlanırmanın Anayasaya aykırı olmayacağını belirtmiştir (5).

3- İtalya

Bütün Batı Demokrasilerinde olduğu gibi İtalya'da da basın zgrlğ Devletin güvencesi altına alınmıştır. 8 şubat 1948'de Kurucu Meclis tarafından kabul edilen Basın Kanunu, yapılan bazı ufak tefek değişiklikler dışında halen yürürlüktedir.

Bu kanuna göre, basın hürdür, hiçbir denetim ve sansüre tabi tutulamaz, herkes düşüncelerini söz, yazı ya da başka iletişim araçları ile yaymakta özgürdür, genel ahlka aykırı gösteri ve bildirilerin yayınlanması yasaktır (6).

Basın Kanunu'nun 40 yıl gibi uzun bir süredir yürürlükte olması, İtalya'da zaman zaman yargı organları ile gazetecileri karşı karşıya getirmektedir. Adalet Bakanı Mino Martinazzoli, Panorama dergisinin 1 Aralık 1985 tarihli sayısında :

(3) Ibid s. 22-23

(4) Ibid s. 23

(5) Ibid. s. 23

(6) MURIALDI Paolo, Storia del Giornalismo Italiano, Gutenberg 2000, s. 178

"Basın ile yargı organları arasındaki çatışma bütün demokrasilerde mevcuttur ve bunun kesin bir çözümü yoktur. Önemli olan, iletişim özgürlüğünü ve vatandaşların saygınlığını kollayıcı kurallar koymaktır" (7) diyerek, gazetecilik mesleğinin sürekli bir mücadeleyi gerektirdiğini vurgulamıştır.

4- Fransa

Fransa bugünkü anlamda basın olayının başladığı ilk ülkedir. 1863 yılında yayınlanan ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilen Le Petit Journal, 1900 lerde günde 1.5 milyon tiraja ulaşan Le Petit Parisien gibi gazeteler, Fransa'nın bu alandaki ilk yayın organlarıdır.

Köklü bir geçmişi olan basının özgürlüğüne ilişkin prensipler daha 1789'da söz konusu edilmesine karşın, Basın özgürlüğü yasal plana 100 yıl sonra "Basın Özgürlüğüne Dair Kanun" ile yansımıştır. Buna göre basım ve yayın serbesttir. Yani basın özgürlüğü, kanun koyucular tarafından girişimcilikle beraber ele alınmaktadır (8).

Bağımsızlık ve basın organlarının çoğulculuğunun bulunmadığı ortamlarda ifade ve haberleşme özgürlüğünün de söz konusu olamayacağını savunan Fransız Hukukunda, basına getirilen kısıtlamalar, sosyal düzeni koruma, kollama ve sürdürmeye yönelik tedbirler olarak kabul edilmektedir (9).

Bugün uydu haberleşmelerinin geliştiği dönemde artık iletişim özgürlüğü "de facto" olarak yerleşmiş bulunmaktadır. Eskiden büyük mücadelelerle kazanılan bu hak ve özgürlük artık bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir. Her türlü düşünce ve görüş, artık uydu aracılığı ile evimize girmektedir. Devletlerin yapacağı tek şey, bu olguyu düzenleyerek rasyonel hale getirmektir. Kanımızca bu da şöyle gerçekleşebilir :

* Özgürlüğün akışını sosyal güçlerin kendi dengelemelerine bırakmak. Liberalizmin gereği budur. Ancak güçlü iletişim tröstleri karşısında devlet desteği ile yeni sosyal güç ve dengeler yaratmak gerekir.

* Dış ülkelere yönelik yayınlarla güçlü bir ülke propagandası cihetine gitmek, dış yayınlar karşısında dengeyi sağlamak için zorunludur.

* Özgürlükler ancak "çok yakın ve mevcut" tehlike karşısında sınırlanmalıdır. Yani sadece bir düşünce ve görüş bildirimi için sınırlama söz konusu olamaz. Ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü açısından çok yakın ve somut bir tehlike arz ettiği anda müdahalede bulunmak kaçınılmazdır.

(7) Ibid. s. 250

(8) BALLE Francis, Media et Sociétés, Montchrestien Paris 1988

(9) Ibid. s. 255